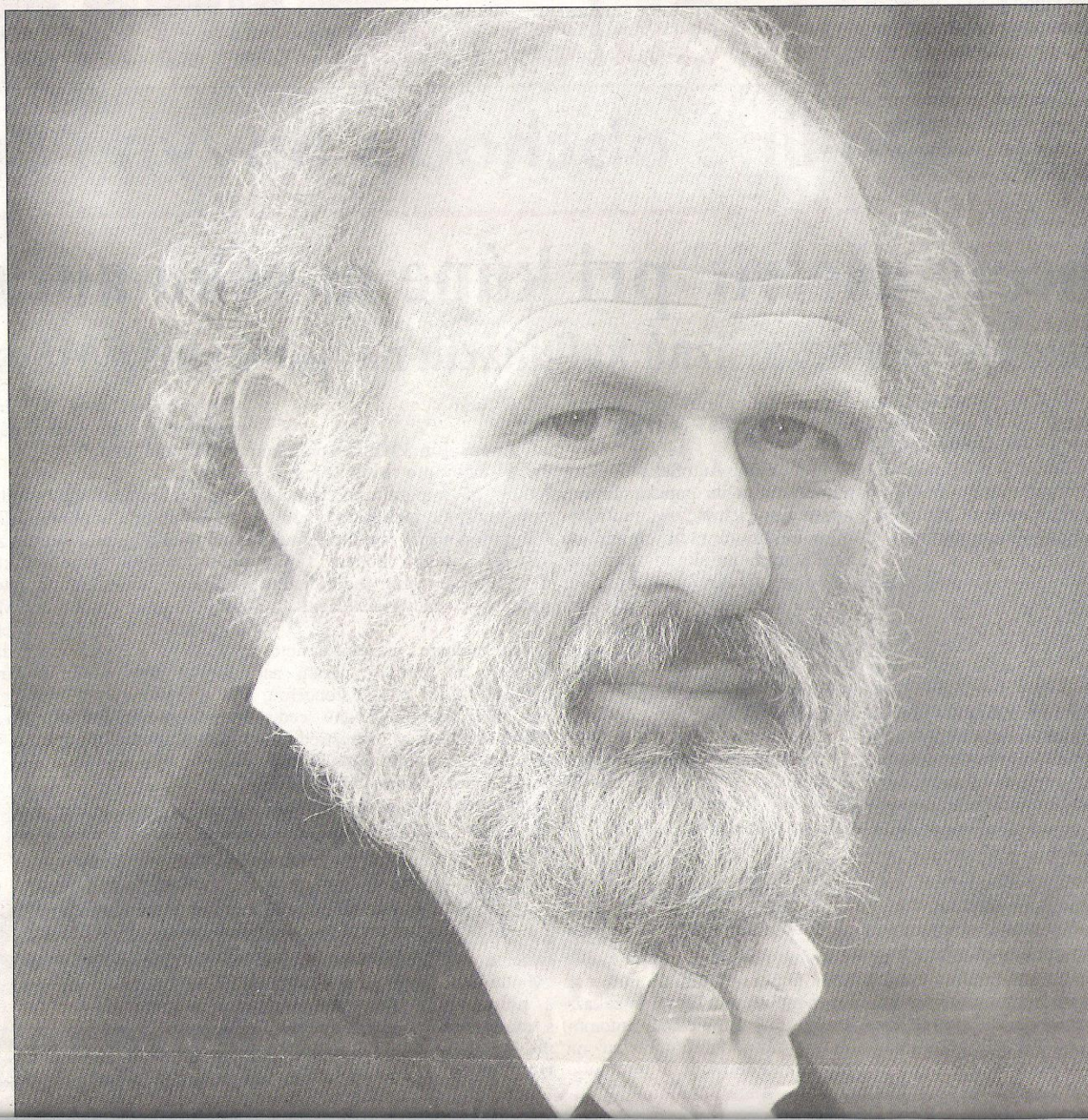

Sovietsky útok bol v roku 1956 nevyhnutný

Okrúhle výročie maďarskej revolúcie z roku 1956 v

Maďarsku a vo svete opäť oživilo diskusie o jej charaktere a dôvodoch.

O cieľoch povstalcov, o tom, či vôbec mali nejakú šancu uspieť, a tiež o mýtoch revolúcie sme hovorili s historikom LÁSZLÓOM EÖRSIM.

V Maďarsku prebieha neustály, aktuálne politicky zafarbený spor o to, aká bola revolúcia v roku 1956. Čo bolo jej cieľom, čo chceli jej účastníci?

„Požiadavky väčšiny boli výrazne ľavicové, socializujúce. Jednou z najdôležitejších požiadaviek, na ktorej sa zhodli všetci, bola národná nezávislosť. Okrem toho požadovali nahradenie vlády byrokratického stranického aparátu akýmsi samosprávnym socializmom, systémom robotníckych rád, zrušenie teroru politickej polície a slobodné voľby. Ich príkla-

„Táto naozaj tragická udalosť bola skôr zámenkou ako dôvodom. Sovietske rozhodovanie to zásadne neovplyvnilo. Ako zámenka sa to však výborné. Aj Tito reagoval tak, že v Budapešti vraždia komunistov a treba im pomôcť.“

Čo pre Sovietov znamenalo vyhlásenie neutrality Maďarska a vystúpenie z Varšavskej zmluvy.

„Vystúpenie z Varšavskej zmluvy bolo odpoveďou na to, že Sovieti napriek dohode stále presúvajú svoje jednotky do Maďarska. Prichádzali hlásenia, že hranice smerom zo Sovietskeho zväzu i z Rumunska prekračuje stále viac ruských vojakov. Vyhlásenie neutrality premiérom Imre Nagyom na veci nič nezmenilo. Podľa mňa bolo správne, upriamilo pozornosť sveta na maďarské udalosti.“

Legendárnymi postavami povstania sú takzvaní peštianski chalani, mladí chlapi a dievčatá bojujúci so sovietskou presilou. Kto to bol?

„Peštianski chalani boli väčšinou mladí robotníci, učni, občas študenti, ku ktorým sa pripojilo aj veľa ľudí z okraja spoločnosti, ktorí mali bežné, nepolitické konflikty so zákonom. Boli členmi spontánne sa organizujúcich skupín, ktorí nijak racionálne nezvažovali, či má ich boj proti početnej a technickej presile vôbec nejakú šancu na úspech. Mýtický rozmer peštianskym chalanom dodala práve revolučná spontaneita, prechodný úspech a beznádejnosť ich boja po druhom ruskom útoku na Budapešť.“

Ako mohli proti Rusom, aj keď iba na čas, vôbec uspieť. Koncom októbra Sovietska armáda Budapešť opustila.

„Pomohlo im, že akýkoľvek odpor za beznádejný považovali aj Sovieti. Predpokladali, že stačí demonštratívne napochodovať do Budapešti a bude pokoj. Tvrdý a miestami aj účinný odpor ich úplne zaskočil. Odpor mohol byť čistočne úspešný aj preto, že sa k povstalcem

kej policie a slobodná voľba. Ich príkladom bola v mnohom Juhoslávia.

Nežiadali určite návrat ku kapitalizmu. To je pochopiteľné, ak si uvedomíme, že kapitalizmus pre nich stelesňoval medzi-vojnový horthyovský režim, nie nejaká západná anglosaská demokracia.“

Ak by sem použili československý termín z roku 1968, chceli akýsi socializmus s ľudskou tvárou?

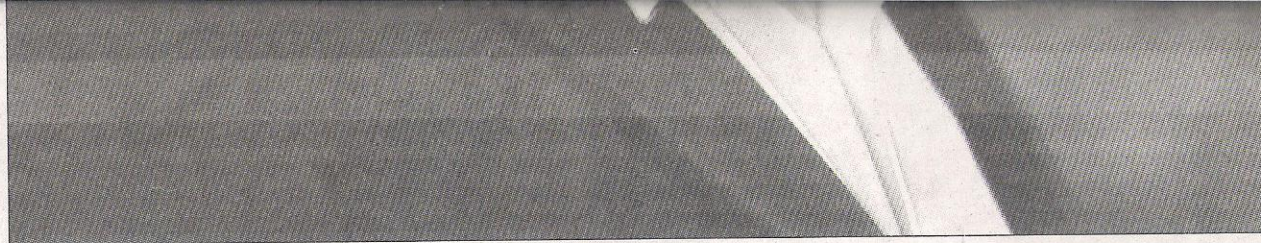
„To je celkom presné prirovnanie. Môžeme povedať, že chceli zdola budovanec, nebyrokratický socializmus. Iná vec je, aké požiadavky by prevádzili, ak by revolúcia zvíťazila. Napríklad konzervatívny kardinál Mindszenty mal tiež širokú podporu a verejnosť by pravdepodobne stála niekde medzi Mindszentym a reformným komunistom Imre Nagyom.“

Ten spor je aj o to, čo bolo vedúcou silou a hlavným reprezentantom povstania, či reformní komunisti, alebo legendárny „peštianski chalani“, bojujúci so zbraňou v ruke. Podľa toho, čo hovoríte, medzi ich cieľmi nebol radikálny rozdiel.

„Nie. Na povstanie sa podieľala komunistická vnútrostranícka opozícia a inteligencia, formujúca sa od roku 1953, rovnako ako aj študenti, robotníci a mládež bojujúca so Sovietskou armádou. Nedá sa hovoriť o tom, že by jedni hrali významnejšiu úlohu ako druhí.

Zároveň medzi nimi boli podstatné rozdiely. Je jasné, že si napríklad inteligencia ozbrojený boj nepriala, pretože bolo pri racionálnom uvažovaní jasné, že nemôže uspieť. Na to boli treba tie, povedzme, menej uvedomelé, radikálnejšie robotnícke vrstvy. Ich politické ciele sa však zásadne nelíšili. Samozrejme, niektoré požiadavky inteligencie, napríklad sloboda tlače, ostatných účastníkov povstania asi až tak veľmi nezaujímali.“

Spomínal ste, že povstanie ako také nemohlo uspieť. Podľa amerického historika maďarského pôvodu Charlesa Gatiho, ktorého kniha teraz vyšla aj v slovenčine, však povstanie čiastočne uspieť mohlo, práve ak by sa podarilo

László Eörsi sa narodil v roku 1955. Jeho otec, známy básnik István Eörsi bol po povstaní odsúdený na osem rokov väzenia. Od roku 1991 pracuje v Ústave 1956, v najvýznamnejšom centre výskumu maďarského protikomunistického povstania. Je autorom mnohých kníh zaoberajúcich sa v prvom rade činnosťou budapeštianskych povstaleckých skupín. Často mu vytýkajú bolenie myšľov, iní ho však oceňujú, že čiernobiele postavy hrdinov nahradzuje zložitejšími príbehmi reálnych ľudí. FOTO-TIBOR SOMOGYI

zabrániť jeho radikalizácii. Maďarsko podľa neho mohlo uzavrieť s Moskvou kompromis a získať určitú autonómiu.

„Myslím si, že radikalizácii povstania nešlo zabrániť. Ak by maďarské politické vedenie nezašlo tak ďaleko, ako zašlo, dav by to neuspokojilo. Gati ako protiklad uvádza Gomulku v Poľsku, ktorý vraj dokázal svojej krajine vďaka umiernenejším požiadavkám zaistiť lepšie podmienky. Dlhú dobu to tam tiež nevydržalo a Poľsko sa nakoniec dostalo dokonca do horšej situácie ako Maďarsko.

K radikalizácii situácie paradoxne prispelo aj to, že sa povstalcami dočasne podarilo poraziť najväčšiu pozemnú armádu sveta. Potom, čo sa Rusi z Budapešti dočasne stiahli, bolo by ťažké predstaviť si politiku, ktorá by ľuďom presviedčala, že mali svoje požiadavky mierne. Ľuďi by už neuspokojila už iba zmena na čele komunistickej strany, bez nejakých zmien politického systému, napríklad povolenia ostatných politických strán.“

Akú rolu v radikalizácii povstania zohralo Rádio slobodná Európa. Vyčítali mu, že vyzývalo ľudí na boj a sľubovalo vojenskú pomoc Ameriky aj v čase, keď už bolo jasné, že Spojené štáty nič také neurobia.

„Neprišlo to ani tak k radikalizácii povstania ako k pokračovaniu odporu proti Sovietskej armáde. Naozaj ľuďom presviedčali, aby vytrvali, že príde pomoc Američanov, že zasiahne OSN. Robili to aj v čase, keď už bolo jasné, že Spojené štáty nič podobné nepodniknú.“

Sovietskej intervencii sa teda nedalo vyhnúť?

„Dnes už dobre vieme, že vtedy nebola šanca, aby sa mohol zmeniť štatút krajiny patriacej podľa jaltského usporiadania sveta medzi sovietske satelity. K dohode mohlo dôjsť v prípade Rakúska alebo Fínska, ale nie Maďarska. Z viacerých dôvodov. Napríklad preto, že by to bol nebezpečný precedens pre iné sovietske satelity. A neplatilo to iba smerom k Moskve.

Čo tým myslíte?

„Niektoré požiadavky revolúcie, napríklad systém viac strán, boli neprijateľné aj pre juhoslovanského vodcu Tita, ktorému bola inak myšlienka väčšej nezávislosti Maďarska od Moskvy sympatická. Vážnejší krok smerom k demokratizácii by však mohol ohroziť aj jeho moc. Po určitých počiatkových sympatiách sa preto aj Tito obrátil proti maďarskej revolúcii. Nesmieme zabudnúť, že ani československá Pražská jar z roku 1968, ktorá mala oveľa umiernenéjšie požiadavky, než maďarské povstanie 1956, sa sovietskej intervencii nevyhla.

Významnú rolu pri rozhodovaní, či zasiahnuť, alebo nie, zohralo tradičné ruské a sovietske teritoriálne myslenie, obzvlášť silné za Stalina a pretrvávajúce, samozrejme, aj po jeho smrti nielen v politickom, ale aj vojenskom vedení. Podľa neho nemohli nikdy dobrovoľne opustiť územie, ktoré raz ich vojská ovládli. Výnimkou mohlo byť ešte tak Rakúsko, ktoré ich príliš nezaujímalo.“

V noci 30. októbra sa predsedníctvo ústredného výboru sovietskej komunistickej strany rozhodlo, že v Maďarsku vojensky intervenovať nebudú. O deň neskôr názor zmenilo a intervenciu schválilo. Prečo Moskva náhle zmenila názor?

„Významnú rolu v tom napríklad zohralo naliehanie vládnucich komunistických strán z ostatných satelitov. A nesmieme zabudnúť, že sovietske vedenie vtedy zostalo aj po Stalinovej smrti stalinistické, tvorili ho skoro výhradne Stalini noví bývalí spolupracovníci vrátane samotného Chruščova. Báli sa, že by ústupok v prípade Maďarska spustil lavínu.

Ohrozil by v prvej rade Poľsko, kde tiež vládla veľká nespokojnosť a ktoré bolo zo sovietskeho hľadiska oveľa významnejšie. A rozhodovanie Sovietov každopádne uľahčilo, keď ich Spojené štáty uistili, že oni Maďarom vojenskú pomoc neposkytnú.“

Významnú rolu vraj v zmene sovietskeho názoru zohrala Čína?

„Čína bola veľmi dôležitá, Mao vtedy už silne tlačil, aby Sovietsi v Maďarsku čo najskôr zasiahli. O niekoľko dní skôr sa pritom ešte vyslovoval proti intervencii. Vtedy však už maďarský vývoj považoval za ohrozenie celého komunistického tábora.

Akú rolu pri rozhodovaní Moskvy hrala jedna z najkontroverzejších udalostí revolúcie, dobytie sídla komunistickej strany a lynčovanie jeho obrancov?

ne úspešny aj preto, že sa k povstaniu pridalo niekoľko vojakov a ľudí, ktorí bojovali ešte v druhej svetovej vojne. Tí napríklad vedeli, ako sú tanky v meste zraniteľné.“

Dostávate sa často do sporov pre štúdium jednotlivých postáv povstania. Za typického predstaviteľa peštianskych chalánov je považovaný Péter Mansfeld, popravený až v roku 1959. Traduje sa, že s jeho popravou čakali dva roky, len aby dosiahol vek 18 rokov. Vy to však popierate.

„V roku 1956 sa Mansfeld zapojil do činnosti jednej z ozbrojených skupín, fungoval v nej vzhľadom na svoj vek ako poslíček a šofér. Vtedy sa u neho asi dá ťažko hovoriť o nejakých uvedomelých postojoch. Za účasť na povstaní nebol ani vyšetřovaný a, samozrejme, ani trestaný.

Neskor sa však zaplietol do krádeží v továrni, v ktorej pracoval, strávil tri mesiace vo vyšetrovacej väzbe a bol odsúdený na rok podmienenčne. Pod vplyvom vyšetrovacej väzby a tiež pod dojomom represii proti iným účastníkom povstania, ktorých poznal a vážil si ich, sa však po prepustení začal Mansfeld voči režimu tvrdo vymedzovať. S chlapcami podobného veku kradli autá a zbrane, pripravovali akýsi domáci odboj alebo chceli utiecť na Západ. Uvažoval o rozmnožovaní a šírení letákov, ale k tomu sa nikdy nedostali.“

To stačilo na rozsudok smrti?

„Mansfeldovo ozajstné hrdinstvo sa začína po jeho zatknutí. Správal sa veľmi statočne, snažil sa kryť svojich spoločníkov a bral vinu na seba. Za podobné činy sa stále ešte nepopravovalo. Mansfeld však neustále dával najavo, že svojimi vyšetrovateľmi opovrhuje. Skoro sa mu dokonca podarilo utiecť.

Krutý rozsudok podľa mňa vysvetľuje práve toto jeho správanie. Sudcovia nezniešili, aby im väzeň, ktorý je v beznádejnej situácii, takto odporoval. S jeho popravou však nemuseli čakať, než bude mať osemnásť. Vládné nariadenie z roku 1957 umožňovalo popraviť aj mladistvých.“

PETER MORVAY